

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
ім. Г.С. Сковороди

Вісник
Харківського національного
педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди

Психологія

Випуск 19

Харків
ХНПУ 2006

У науковому віснику висвітлюються результати психологічних досліджень проблеми підвищення ефективності навчально-виховного процесу у внз та середній школі, а також різних проблем поведінки та діяльності людини.

Для наукових працівників, викладачів і студентів.

Свідоцтво про державну реєстрацію сер. КВ № 6007
від 28 березня 2002 р.

Затверджено Вченою Радою
Харківського національного педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди 27.10.2006, протокол № 4

Редакційна колегія:

- Євдокимов В.І. — перший проректор Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди, доктор педагогічних наук, професор, чл. кор. АПН України, головний редактор;
- Бочарова С.П. — доктор психологічних наук, професор, зав. кафедрою загальної та інженерної психології Харківської інженерно-педагогічної академії;
- Дусаविцький О.К. — доктор психологічних наук, професор кафедри психології Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна;
- Іванова О.Ф. — доктор психологічних наук професор, зав. кафедрою загальної психології Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна;
- Лактіонов О.М. — доктор психологічних наук, професор, зав. кафедрою прикладної психології Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна;
- Микитюк С.О. — кандидат психологічних наук, професор, зав. кафедрою психології Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди;
- Солодухова О.Г. — доктор психологічних наук, професор, зав. кафедрою психології Слов'янського державного педагогічного університету;
- Хомуленко Т.Б. — доктор психологічних наук, професор, зав. кафедрою практичної психології Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди;
- Шестопалова Л.Ф. — доктор психологічних наук, професор, керівник відділу медичної психології інституту неврології, психіатрії та наркології АН України.

© Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, 2006

О.В. Осика	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	98
Т.В. Пальчик	
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ З РІЗНИМ РІВНЕМ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ	105
Г.Г. Петренко, Н.Г. Скрипник	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЕВИХ ОПЕРАЦІЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	114
О.М. Потамошнева, Н.П. Хребтова	
СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО РАНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ	124
І.І. Приходько	
ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТИВНИХ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОФЕСІЙНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ У ВИЩІ ВІЙСЬКОВІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ МВС УКРАЇНИ	130
О.Б. Стуліка	
МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ІНШОМОВНИХ ТА МНЕМІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ В СИСТЕМІ ДОСЛІДЖЕНЬ ПСИХОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ	141
Є.В. Фролова	
СТАТЕВОРОЛЬОВІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВІДНОСИН ЗАЛЕЖНОЇ ЛЮБОВІ У ЖІНОК	150
О.М. Харцій	
ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО КОМПОНЕНТУ ОСОБИСТОСТІ У СТУДЕНТІВ-МЕНЕДЖЕРІВ	159
Л.П. Чепіга	
КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ І МЕХАНІЗМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ У ОСІБ З РІЗНИМ РІВНЕМ ТРИВОЖНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	165
Н.Ф. Шевченко	
ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ	173
О.В. Ярош	
ПРОФІЛАКТИКА ТА ПОДОЛАННЯ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ	183

2. Кукуруза А., Кравцова А., Михановская Н., Дудченко А. Организация службы раннего вмешательства. Опыт работы Центра раннего вмешательства (г. Харьков). Информационно-методическое пособие. – Харьков: Каравелла, 2003. – 24 с.
3. Кукуруза А.В. Системная модель оказания помощи детям раннего возраста // Вісник Харківського університету. – Харків, 2002, С. 112-116.
4. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників / Н.М.Стадненко, Г.Д.Ілляшенко, Л.В.Борщевська, А.Г.Обухівська. – Кам'янець-Подільський.: Абетка, 1998. – 144 с.
5. Стребелева Е.Н. Подходы к созданию единой системы раннего выявления и коррекции отклонений в развитии детей // Дошкольное воспитание. – 1998. – № 1 – с. 70-73.

І.І. Приходько

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТИВНИХ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОФЕСІЙНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ У ВИЩІ ВІЙСЬКОВІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ МВС УКРАЇНИ

Сучасний етап реформування та розвитку внутрішніх військ МВС України активізує нові вимоги до кадрового потенціалу, підготовленості особового складу до виконання завдань в екстремальних умовах (прийняття участі в антитерористичних та миротворчих операціях), ефективної організації службово-бойової підготовки та навчання у повсякденній діяльності частин та підрозділів військ. Тому набуває особливого значення проблема професійного відбору кандидатів на навчання у вищі військові навчальні заклади МВС України. Вибір даної теми дослідження обумовлений також наказами Міністра внутрішніх справ України №842 від 28.07.2004 р. та Командувача внутрішніх військ МВС України №39 від 28.01.2006 р. щодо вдосконалення системи психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу органів внутрішніх справ.

Проблема професійного психологічного відбору військовослужбовців була предметом досліджень В.О.Бодрова,

М.В.Макаренка, О.Г.Маклакова, Г.В.Ложкіна, М.С.Корольчука, К.К.Платонова, О.В.Тімченка та ін., які у своїх роботах обрнуливали мету, задачі, принципи, зміст, методи відбору й умови його проведення [2, 3].

Мета дослідження: оцінити використання проєктивних методів дослідження при проведенні професійного психологічного відбору у вищі військові навчальні заклади (ввнз) МВС України.

Як відомо, найбільш достовірні результати досягаються при одночасному використанні декількох методик, найчастіше сполучаються особистісні опитувальники з проєктивними методами, коли дані одного психодіагностичного методу підтверджуються й доповнюються результатами іншого. У даному дослідженні представлено результати використання модифікованого варіанту методики колірної о вибору Люшера [1] в якості додаткового, базовою методикою для визначення особистісних психологічних якостей був багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (МЛО-АМ), який запропонований А.Г.Маклаковим [3] та апробований нами у попередніх дослідженнях [4]. А.Г.Маклаков ввів поняття особистісний адаптаційний потенціал» (ОАП), що характеризує адаптивні здібності людини: взаємозалежні між собою психологічні особливості особистості, що визначають ефективність адаптації й імовірність збереження професійного здоров'я. До складу ОАП віднесено адаптивні здібності, рівень нервово-психічної стійкості, самооцінка, рівень конфліктності, моральні якості, орієнтація на існуючі норми поведінки [3].

Ми вважаємо, що адаптаційний потенціал професіонала (АПП) як індивіда, особистості, суб'єкта праці й індивідуальності — це інтегральні адаптаційні здібності людини, які дозволяють йому не тільки адаптуватися до різноманітних умов зовнішнього середовища, але й активно протистояти впливам різних видів навантаження (наприклад, робота в екстремальних умовах професійної діяльності), а також у цих же умовах забезпечувати стабільно високу її ефективність.

Даний варіант методики колірної вибору Люшера дозволив, крім відомих загальновідомих моментів інтерпретації, що оцінюють емоційний стан людини, опосередковано досліджувати адаптаційний потенціал професіонала, проана-

лізувавши такі узагальнені показники, як «тривожність» (Тр), «психічна стомлюваність» (ПС), «працездатність» (Прац.) і «ступінь оптимальності стану людини» (СО) [1]. За допомогою показника СО, що виступає як умовна константа здоров'я, одночасно визначалася адекватність реагування особистості в екстремальних умовах, імовірність виникнення різних прикордонних невротичних станів і психопатологічних синдромів.

Після знаходження числових значень перерахованих вище показників визначалися властиво адаптивні здатності й ступінь імовірності прогностичної точності отриманих результатів (Р) [1]. Необхідно відзначити, що високі показники психічної стомлюваності й тривожності свідчать про відповідно високий ступінь даних станів особистості. У теж час високі показники ступеня оптимальності стану людини й працездатності вказують на низький рівень даних станів.

Для оцінки рівня адаптаційного потенціалу професіонала за допомогою модифікованого варіанту методики колірного вибору Люшера було обстежено 259 курсантів різних спеціальностей Академії внутрішніх військ МВС України. Курсанти були відібрані по одній навчальній групі з перших – четвертих курсів за наступними профілями військово-професійного навчання: організація загальновійськового тилового забезпечення; організація експлуатації й ремонту артилерійського озброєння; організація та забезпечення автомобільних підрозділів; службово-бойове застосування спеціальних підрозділів. Тестування проводилося два рази на рік – на початку й наприкінці навчального року – для курсантів другого – четвертого курсів навчання; для курсантів першого курсу три рази на рік – після вступу у ВНЗ, після здачі зимової сесії й наприкінці навчального року. У процесі обстеження усі курсанти ранжувалися з якості навчальної діяльності на шість груп: перша група – курсанти, що навчаються тільки на «3»; друга група – учаться на «3» й «4»; третя група – учаться на «3», «4» й «5»; четверта група – учаться на «4»; п'ята група – учаться на «4» й «5»; шоста група курсантів учиться тільки на «5».

У процесі дослідження проводився порівняльний аналіз отриманих даних між курсантами однієї спеціальності, але

різних років навчання, у курсантів різних курсів незалежно від спеціальності. Визначалися рівень розвитку й динаміка досліджуваних якостей у груп випробуваних, що мають різну успішність.

Проводячи аналіз оцінки складових компонентів особистісного адаптаційного потенціалу серед курсантів різних років навчання, представлених на рис. 1, було виявлено, що найбільш високий показник тривожності й мають курсанти III й IV курсів, чим I й II року навчання. Функціональний стан і працездатність у старшокурсників нижче, а тривожність й імовірність виникнення різних прикордонних психічних розладів, неадекватність реагування в екстремальних ситуаціях вище, ніж у курсантів молодших курсів. Показники психічної стомлюваності практично однакові у всіх курсантів різних років навчання.

Аналіз динаміки функціонального стану, психічної стомлюваності, тривожності й працездатності показав, що спо-

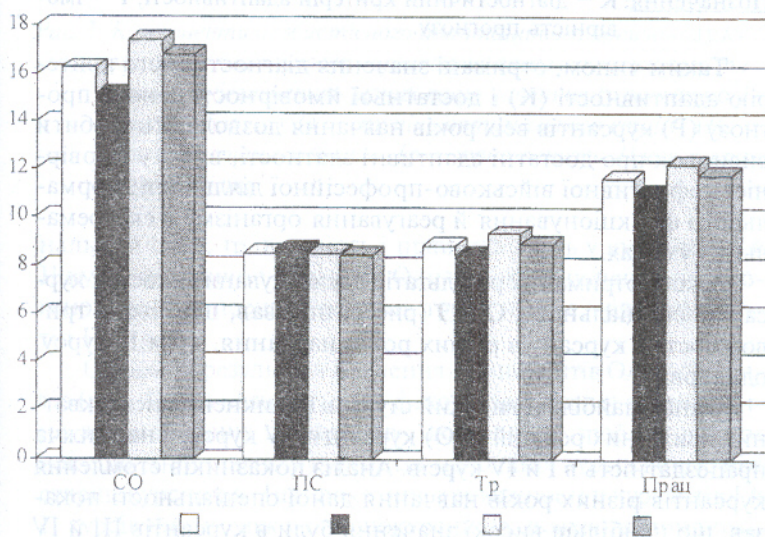

Рис. 1. Компоненти ОАП курсантів різних років навчання (у рангах колірного вибору): СО — ступінь оптимального стану, ПС — психічна стомлюваність, Тр — тривожність, Прац. — працездатність.

чатку зроблений колірний вибір обстежуваних зберігається й при проведенні повторних серій досліджень.

Остаточним результатом проведених досліджень курсантів різних років навчання було визначення адаптивних здібностей (табл. 1).

Таблиця 1

Показники діагностичного критерію адаптивності в курсантів різних років навчання

Показник	Серія обстежень	Рік навчання			
		1	2	3	4
К	I	-0,59±1,34	-0,51±1,41	-0,73±1,6	-0,83±1,57
	II	-0,54±1,37	-0,52±1,39	-0,47±1,31	-1,03±0,76
Р	I	0,64±0,09	0,63±0,1	0,66±0,11	0,66±0,12
	II	0,63±0,1	0,62±0,11	0,62±0,1	0,62±0,06

Позначення: К – діагностичний критерій адаптивності, Р – імовірність прогнозу.

Таким чином, отримані значення діагностичного критерію адаптивності (К) і достатньої ймовірності даного прогнозу (Р) курсантів всіх років навчання дозволяють зробити висновок про достатні адаптивні здатності, високу ймовірність ефективної військово-професійної діяльності, нормального функціонування й реагування організму в екстремальних умовах.

Аналіз отриманих результатів досліджуваних якостей курсантів спеціальності ОЗТЗ (рис.2) показав, що рівень тривожності в курсантів різних років навчання, крім II курсу, однаковий.

Однак найбільш високий ступінь виникнення неадекватних психічних реакцій (СО) курсантів IV курсу, а найнижча працездатність в I й IV курсів. Аналіз показників стомлення курсантів різних років навчання даної спеціальності показав, що найбільш високі значення були в курсантів III й IV курсів.

Рівень розвитку компонентів ОАП курсантів спеціальності «організація експлуатація та ремонту артилерійського озброєння», представлений на рис. 3, показав, що функціо-

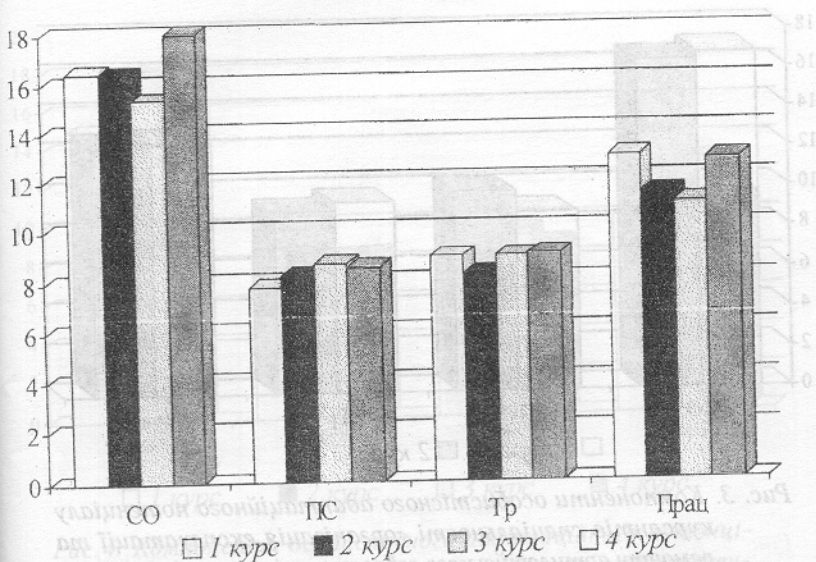

Рис. 2. Компоненти особистісного адапційного потенціалу курсантів спеціальності «організація загальновійськового тилового забезпечення» різних років навчання (у рангах колірного вибору); СО — ступінь оптимального стану, ПС — психічна стомлюваність, Тр. — тривожність, Прац. — працездатність.

нальний стан, тривожність і працездатність у курсантів I й II курсу практично однакові. Однак показник психічної стомлюваності в першокурсників трохи нижче, ніж у курсантів II курсу.

Отримані результати вивчення компонентів ОАП курсантів (рис. 4), що навчаються за фахом «організація забезпечення автомобільних підрозділів», дозволяють зробити висновок, що їхній рівень у курсантів молодших курсів вище, ніж старшокурсників. Так, показник тривожності в курсантів I й II курсів нижче, ніж у старшокурсників, психічна стомлюваність в обстежуваних приблизно однакова, а функціональний стан і працездатність нижче в курсантів III й IV курсів.

Аналіз досліджуваних якостей у курсантів різних курсів спеціальності «службово-бойове забезпечення спеціальних

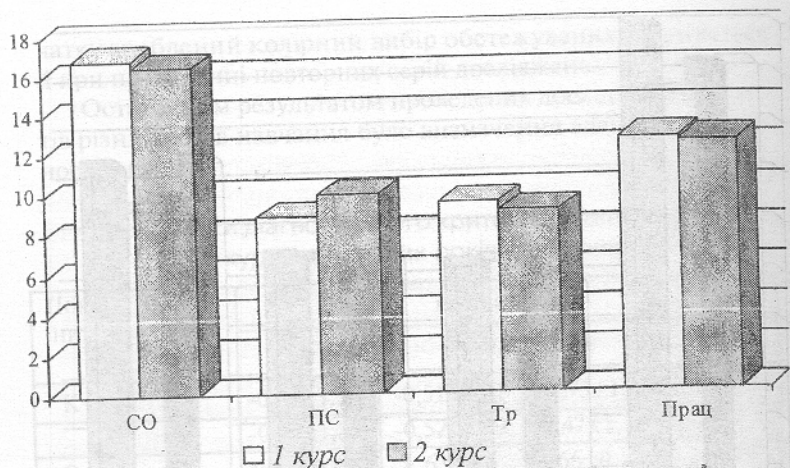

Рис. 3. Компоненти особистісного адаптаційного потенціалу курсантів спеціальності «організація експлуатації та ремонту артилерійського озброєння» різних років навчання (у рангах колірної вибору); СО – ступінь оптимального стану, ПС – психічна стомлюваність, Тр – тривожність, Прац. – працездатність.

підрозділів» (рис. 5) показав, що рівень психічної стомлюваності, тривожності в курсантів I й II курсів нижче, ніж в III курсу, тому функціональний стан і працездатність у третьокурсників нижче. Можна, нажалі, прогнозувати, що й ефективність військово-професійної діяльності буде нижче, а ймовірність виникнення дезадаптивності в екстремальних ситуаціях вище, ніж у курсантів I й II курсів.

Таким чином, дослідження показало, що в курсантів різних спеціальностей такі основні показники компонентів особистісного адаптаційного потенціалу, як психічна стомлюваність і тривожність, перебувають на однаковому рівні або нижче в I й II курсів, чим у старшокурсників, а функціональний стан і працездатність, нажалі, нижче в III й IV курсу, ніж у курсантів молодших курсів.

У цілому, як свідчать результати дослідження, достатня адаптивність була у всіх курсантів різних спеціальностей незалежно від року навчання. Однак рівень таких показників,

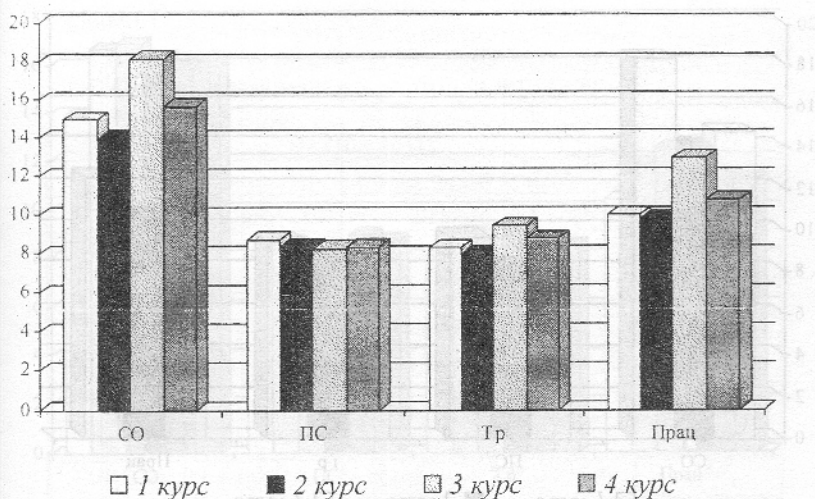

Рис. 4. Компоненти особистісного адаптаційного потенціалу курсантів спеціальності «організація забезпечення автомобільних підрозділів» різних років навчання (у рангах колірної вибору): СО – ступінь оптимального стану, ПС – психічна стомлюваність, Тр. – тривожність, Прац. – працездатність.

як функціональний стан, тривожність, стомлюваність і працездатність, дозволяє прогнозувати, що ймовірність виникнення психологічних стресових реакцій і посттравматичних стресових розладів, пов'язаних з виконанням професійних обов'язків в умовах реальної вітальної погрози, у курсантів старших курсів буде вище, ніж у першого й другого років навчання.

Аналізуючи компоненти адаптаційного потенціалу особистості груп курсантів, що мають різну успішність (рис.6), необхідно відзначити, що рівень таких показників, як тривожність, психічна стомлюваність вище в курсантів, які вчать-ся на «5», чим в інших груп обстежуваних. Функціональний стан і працездатність «відмінників» вище, ніж в інших груп курсантів, тому можна зробити висновок про більш успішну адаптацію й оптимальну діяльність в умовах психологічного стресу даної групи обстежуваних, ніж інших.

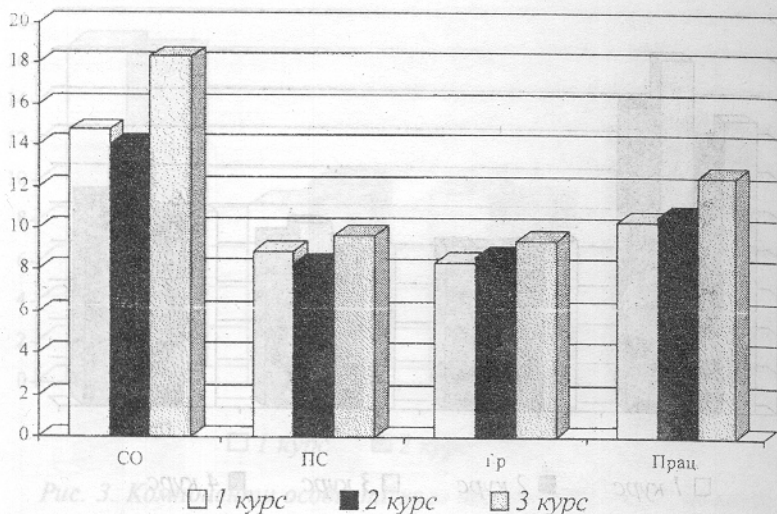

Рис. 5. Компоненти особистісного адаптаційного потенціалу курсантів спеціальності «службово-бойове забезпечення спеціальних підрозділів» різних років навчання (у рангах колірному виборі); СО – ступінь оптимального стану, ПС – психічна стомлюваність, Tr – тривожність, Прац – працездатність.

Проводячи аналіз показника адаптації в груп курсантів, об'єднаних з успішності навчання (табл.2), необхідно відзначити, що при проведенні першої серії дослідження виявлено, що всі обстежувані мають достатні адаптивні здібності.

Однак при проведенні повторного дослідження в курсантів, що навчаються на «3», було виявлено позитивне значення дискримінантної функції ($K=0,03 \pm 1,53$), що вказує на можливість розвитку різних прикордонних психічних станів або дезадаптивних форм реагування даних обстежуваних при діяльності в екстремальних умовах.

Висновки:

1. Найбільш високим рівнем розвитку необхідних професійно важливих якостей (ПВЯ) володіють курсанти молодших курсів, вони мають гарний рівень особистісного адаптаційного потенціалу. У курсантів молодших (I і II)

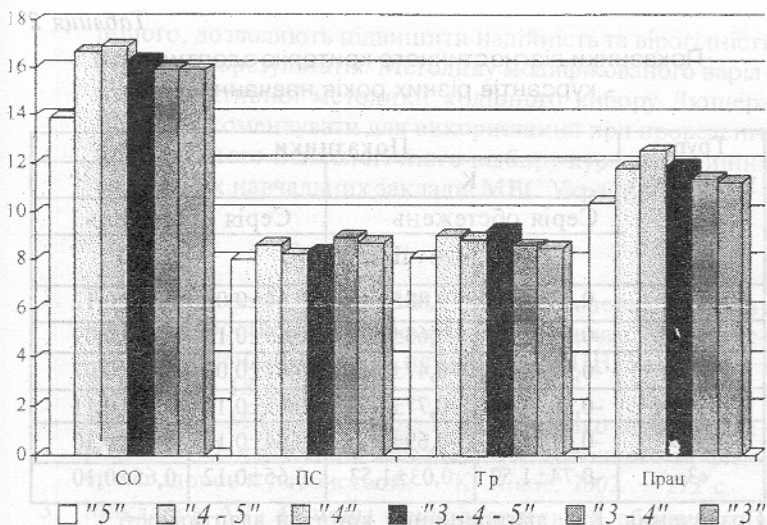

Рис. 6. Компоненти особистісного адаптаційного потенціалу курсантів, що мають різну успішність (у рангах колірного вибору); СО – ступінь оптимального стану, ПС – психічна стомлюваність, Тр. – тривожність, Прац. – працездатність.

В курсів показник тривожності нижче, а працездатність і функціональний стан людини вище, ніж у старшкурників (III і IV). Показник психічної стомлюваності практично однаковий у курсантів різних спеціальностей і етапів навчання.

2. Виявлене розходження рівня розвитку ПВЯ курсантів молодших і старших курсів, яке пов'язано із системно-структурною організацією професійного психологічного відбору абітурієнтів і курсантів у ввнз. Психодіагностика курсантів молодших (I і II) курсів здійснювалася з використанням комплексу методик, що включає визначення основних компонентів особистісного адаптаційного потенціалу і когнітивних якостей, на відміну від методик, що застосовувалися раніш при визначенні професійної придатності курсантів старших (III і IV) курсів.

Показники діагностичного критерію адаптивності курсантів різних років навчання

Група успішності	Показники			
	К		P%	
	Серія обстежень		Серія обстежень	
	I	II	I	II
«5»	-0,87±1,27	-0,48±1,68	0,64±0,08	0,65±0,12
«4-5»	-0,69±1,59	-0,63±1,30	0,65±0,12	0,63±0,09
«4»	-0,52±1,14	-0,47±1,00	0,61±0,08	0,60±0,07
«3-4-5»	-0,56±1,56	-0,77±1,22	0,65±0,11	0,62±0,11
«3-4»	-0,61±1,40	-0,69±1,23	0,64±0,10	0,61±0,10
«3»	-0,74±1,59	0,03±1,53	0,65±0,12	0,65±0,10

Позначення: К – діагностичний критерій адаптивності, P – імовірність прогнозу.

- Встановлено пряму залежність між рівнем розвитку ПВЯ і успішністю навчання: обстежені, що навчаються на «відмінно», мають найбільш високі показники особистісного адаптаційного потенціалу незалежно від спеціальності й етапу навчання у ввнз, ніж інші групи курсантів з різною успішністю. У курсантів, що учаться на «відмінно», показники тривожності, психічної стомлюваності нижче, а працездатність і функціональний стан людини вище, ніж в інших груп обстежуваних.
- Отримані значення діагностичного критерію адаптивності курсантів різних спеціальностей і етапів навчання дозволяють прогнозувати гарну адаптивність, високу імовірність ефективної професійної діяльності, нормальне функціонування організму й адекватне реагування майбутніх військових фахівців в екстремальних умовах.
- Однотимчасне використання декількох методик (сполучення особистісного опитувальника МЛО-АМ та модифікованого варіанту проективної методики колірному вибору Люшера), коли дані одного психодіагностичного методу підтверджуються й доповнюються результатами

іншого, дозволяють підвищити надійність та вірогідність отриманих результатів. Методику модифікованого варіанту проективної методики колірного вибору Люшера можна рекомендувати для використання при проведенні професійного психологічного відбору курсантів вищих військових навчальних закладів МВС України.

Список літератури

1. Карпухина А.М., Розов В.И. Экспресс-оценка адаптивности подростков в экстремальных условиях: Методические рекомендации/Ин-т психологии АПН Украины. – К., 1993. – 18 с.
2. Корольчук М.С., Крайнюк В.М., Косенко А.Ф., Кочегріна Т.І. Психологічне забезпечення психічного та фізичного здоров'я особистості. – К: Інкос, 2002. – 272 с.
3. Маклаков А.Г. Основы психологического обеспечения профессионального здоровья военнослужащих // Автореф. дисс. докт. псих. наук. – СПб., СПбГУ, 1996. – 37 с.
4. Приходько І.І. Оцінка та прогнозування ефективності професійного психологічного відбору курсантів різних спеціальностей вищого військового навчального закладу: Автореф. дис. канд. псих. наук: 19.00.09 / Харківський військовий університет. – Харків, 2000, – 19 с.

О.Б. Стуліка

МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ІНШОМОВНИХ ТА МНЕМІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ В СИСТЕМІ ДОСЛІДЖЕНЬ ПСИХОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Актуальність проблеми. В умовах розвитку сучасного суспільства виникає істотна необхідність удосконалення психодіагностичного апарату, пов'язаного з визначенням розвитку іншомовних здібностей. За результатами теоретичного огляду, присвяченого питанням взаємозв'язку пам'яті та іншомовних здібностей, ми дійшли висновку, що вченими досліджувалися або складові цієї проблеми, або вони лише констатували факт існування зв'язку деяких видів пам'яті із розвитком іншомовних здібностей. Проте, проблема здібнос-

Наукове видання

ВІСНИК

**Харківського національного
педагогічного університету**

ім. Г. С. Сковороди

Психологія

Випуск 19

**Відповідальний за випуск
проф. М. А. Кузнецов**

Комп'ютерна верстка Н.Ю.Саліної

Підписано до друку 02.11.2006

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Друк офсетний.

Гарнітура «Таймс». Умовн. друк. аркушів 10,0

Тираж 300 прим. Зам. № 288

Харківський національний педагогічний університет

ім. Г. С. Сковороди

61168, Харків, вул. Блюхера, 2.

**Надруковано в друкарні СПД ФО Костинський А.В.,
м.Харків, вул. Лермонтовська, 27**